

УДК 39:81'42]:316.347

DOI <https://doi.org/10.15407/mue2021.20.022>

МИКИТЕНКО ОКСАНА

докторка філологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7613-8557>

МУКУТЕНКО OKSANA

a Doctor of Philology, a chief research fellow of the Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7613-8557>

Бібліографічний опис:

Микитенко, О. (2021) Термінологія «студій кордону» як міждисциплінарна проблема етнологічного дискурсу. *Матеріали до української етнології*, 20 (23), 22–30.

Mykytenko, O. (2021) Terminology of the *Border Studies* as an Interdisciplinary Problem of the Ethnological Discourse. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 20 (23), 22–30.

ТЕРМІНОЛОГІЯ «СТУДІЙ КОРДОНУ» ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ПРОБЛЕМА ЕТНОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація / Abstract

У статті йдеться про актуальність у сучасному європейському етнологічному дискурсі «студій кордону» («border studies»), котрі поєднують символічні, культурні, географічні, соціологічні, політичні, антропологічні та інші аспекти дослідження. Співвідношення глобального та локального, або макро- та мікрорівня у «border studies» є одним із принципових положень, особливо коли йдеться про етнічно мозаїчний Балканський регіон. Багатоаспектність наукового аналізу значною мірою зумовлює широту термінологічного поля, при цьому принциповим стає розрізнення таких термінів, як «boundary», «border», «frontier», кожен із яких пропонує відповідні моделі для окреслення тих чи інших рис пограниччя. Антропологічний дискурс виходить із концепту кордону як реальної території і водночас символічно існуючого простору, «обтяженого» певними культурними та міфологічними значеннями. Процеси європейської інтеграції відбуваються паралельно із встановленням нових кордонів – як реальних, так і символічних, що особливо характерно для регіону Балкан, етнокультурний простір якого представлений цілою низкою варіантів.

Мета статті – показати необхідність враховувати взаємодію та взаємопроникнення різних історичних періодів, традицій та культур при аналізі певного етнокультурного діалекту. Актуальність такого дискурсу полягає у визначенні історичної спадщини регіону, котра виявляється як тяглість традиції або простежується як її рефлексія.

Ключові слова: термінологія, студії кордону, пограниччя, європейська етнологія, ідентичність.

The article is about the relevance of *border studies* in modern European ethnological discourse focused on the symbolic, cultural, geographic, sociological, political, anthropological and other aspects of the investigation. Correlation of the global and the local, or macro- and micro levels in *border studies* seems to be one of the fundamental theoretical proposition, especially when the question is on the ethnically mosaic Balkan region. The many-sided scientific study causes considerably the breadth of the terminology, connected with the necessity to discern the terms *boundary*, *border*, *frontier*, understanding that each of them can give the adequate model constructing different border zone peculiarities. Anthropological discourse is based on the concept of the boundary as a real territory and at the same time as a symbolically existing space marked with the certain cultural and

mythological senses. The processes of the European integration are held simultaneously with the new borders establishment – both real and symbolic, that is especially typical for the Balkan region which ethnocultural space appears as a row of the variants.

The article is aimed at the description of the necessity to take into account the interaction and correlation of various historical periods, traditions and cultures during the analysis of a certain ethnocultural dialect. The relevance of such discourse is determined by the historical heritage of the region revealed as the continuation of tradition or is followed as its reflection.

Keywords: terminology, border studies, border zone, European ethnology, identity.

Антропологічні студії кордону мають чималу історію та відповідну солідну бібліографію [9], пов'язану з актуальністю різноманітних аспектів дослідження проблеми в політологічних, економічних, демографічних, культурологічних, етнографічних тощо дослідженнях. Антропологічний дискурс виходить із концепту кордону як реальної території і водночас символічно існуючого простору, «обтяженого» певними культурними та міфологічними значеннями. Складовими поняття кордону є три взаємозумовлені елементи: географічний, або територіальний, мовний та культурний. Зокрема, за визначенням лінгвістів, кордон – це явище передусім культурного характеру, де стикаються елементи настільки відмінні між собою, що сприймаються вони як чужі. Пропонуючи розмежовувати поняття зовнішнього та внутрішнього кордону, науковці залучають синонімічні терміни – «пограниччя», або «порубіжжя», які знаходять свій прояв також на рівні категоріального апарату. Багатоаспектність наукового аналізу значною мірою зумовлює широту термінологічного поля. Питання, яке виникає, – яким чином розмежувати численні терміни дискурсу, аби уникнути непорозуміння або тавтології, відтак найбільш адекватно передати значення кожного терміна та запропонувати релевантні моделі для окреслення певних явищ і понять.

Про неоднозначність поняття свідчить наявність у європейській традиції культурної антропології цілої низки термінів («boundary», «border», «frontier», «limit» тощо), які враховують символічні, культурні, географічні, соціологічні, політичні, антропологічні та інші аспекти дослідження [10; 15; 16]. Як видається, у межах загального напрямку «border studies» як студій «кордону», етнологічні (антропологічні) дослідження зосереджуються переважно на тих аспектах, що належать до термінологічного поля «boundary» та

«frontier», при всій очевидній умовності такого поділу.

Жодне обговорення кордону як «border», у значенні політичних, адміністративних «бар'єрів» між державами, уважає П. Варені, не може не зачіпати питання «персональної ідентичності». Водночас обговорення ролі національних кордонів у формуванні ідентичності порушує значення самого концепту ідентичності; відтак найбільш антропологічно релевантним і таким, що містить етнічне значення «межі» («ethnic boundary»), науковець вважає саме концепт «frontier» («кордон», «рубіж», «прикордонна смуга», «межа»), який втілює історико-культурний сенс та пов'язує відношення індивіда та ідентичності [16, с. 71].

Цікавими є спостереження стосовно залежності ідентичності від «boundary», або «frontier». Наголошуючи на контекстуальній природі ідентичності, коли йдеться про межу в значенні «boundary», дослідник наводить як приклад множинну ідентичність населення, зокрема в Македонії до 1913 року, для визначення якої використовує термін «person» («людина», «особа», «суб'єкт»), який включає як похідне значення «маска». Натомість в умовах національних держав релевантним стає термін «individual» («особа», «людина», «особистість»), де центральним є значення «те, що не може бути поділене», що відповідає грецькому «atomos». Проте, аби з'явився індивідуум, зауважує професор університету La Sapienza у Римі П'єро Верені, мусять виникнути «кордони» у значенні «frontier» [16, с. 82]. Концепт «frontier» прямо залежить від поняття «нації», невід'ємними рисами якої є мова, культура, релігія (попри неоднозначність їх вирішення, зокрема, в умовах Балкан), коли етнічна ідентичність не вимагає географічно визначеної межі як frontier, зумовлюючи більш адекватний, на думку автора, термін «національного рубежу»

(«national threshold»). Доводячи можливість існування концепту поза географічно визначеними межами, науковець наводить приклад ідентичності єврейської діаспори на початку сіоністського руху або грецької у XVIII ст., її роль та діяльність у найбільш впливових на той час осередках Олександрії, Константинополя, Відня та Одеси. Політичні рішення, зокрема у випадку Балкан, установа адміністративних кордонів, які, за логікою мали б збігалися з етнічними зонами (т. зв. шифт від «boundary» до «frontier»), а відтак заперечення ситуативної ідентичності, або її «деконтекстуалізація», призводило до спроб вирішити проблему «однорідності» й «чистоти» нації (зокрема, шляхом масових переселень), або ставало приводом до вимог улаштування міждержавних кордонів на межах, окреслених «frontier»-ами.

Для терміна «boundary» важливими є конотації «обмежувальної» або «розмежувальної» лінії в семантичному полі «кордон», «межа», «грань» (також, коли йдеться про лінії або межі спортивного поля) [1, с. 144]. Іншим важливим для поняття стає значення контрастивності, культурної зумовленості й ситуативної належності – належності «не всупереч» різноманітності, а «завдяки» їй, коли етнічна ідентичність визначається як відношення до подібного або відмінного внаслідок розмежування культурних єдностей і розуміється як процес. Прикладом такого етнокультурного простору може бути та ж Македонія, принаймні з VI ст. н. е., коли на цих теренах з'являються слов'яни, і надалі історично формується їхня «флюїдна» етнічна визначеність, яка наприкінці XIX ст. нараховувала понад 25 найменувань (залежно від конфесійної, мовної, етнокультурної належності тощо) [16, с. 80]. Зокрема, цей чинник на той час унеможлилював складання етнографічних карт регіону.

Крім того, саме термін «boundary» використовують, визначаючи безпосередній «вплив» політичних кордонів між державами або регіонами на більшість населення. За М. Керні, кордони мають здатність розділяти людей і цілі народи за різними географічними, політичними та економічними сферами, тим самим нав'язуючи відмінності [12]. Вивчення територій як «типове» завдання політичної географії останнім часом усе відчутніше залучає

етнологічні дослідження, пропонуючи антропологічну перспективу та вимір певної території, що враховує як реальне, так і символічне значення кордонів – його символічну репрезентацію як реального.

На відміну від «boundary» – «лінії», яка може бути і символічною, контекстуально зумовленою, гнучкою, як про це писав Фредерик Барт [6], термін «border» – «кордон», «межа», «грань», але також «край», «облямівка», «бордюр» [1, с. 141] слід розуміти як «зону», «смугу», тобто «порубіжжя», що особливо унаочнюється в похідному терміні «borderland» «прикордонна область». За статистикою Європейського Союзу, населення в таких регіонах складає приблизно 10 % від загальної кількості, і саме мешканці порубіжжя надають йому «свого власного бачення» [15, с. 38, 45]. Для таких областей, найбільш «емоційно обтяжених» символічними місцями, із відчутним впливом традиційних та міфологічних значень та уявлень, характерним є, на думку багатьох, інтенсивне політичне й культурне взаємопроникнення та взаємодія, навіть тоді, коли ці зони унаслідок конфліктів стають «мертвими» або «замороженими» (у цьому разі йдеться про кордон у значенні «boundary»).

Приклад такого «кордону» аналізує в надзвичайно цікавій і проблемній статті «Мостар: Кордон, межа, групові інтереси» Криштоф Гоштоні з університету Берліна, розглядаючи ситуацію в Мостарі (Боснія і Герцеговина), де питання вирішення конфлікту стає синонімом розв'язання проблеми кордону [10, с. 49]. Унаслідок військових дій 1992–1994 років XX ст. та відповідних міжнародних угод, місто Мостар – столицю Герцеговини, що належить до південно-західної частини Республіки Боснія і Герцеговина, було розділено вздовж ріки Неретва на дві частини – східну (мусульмансько-боснійську) та західну (хорватську) як окремі адміністративні одиниці, що контролюються різними силами, з боку міжнародних організацій, а також з боку Загреба або Сараєва. Попри визнаний статус міста в межах Боснії і Герцеговини, фактично його поділено між двома державами – західна частина, переважно з етнічними хорватами (77 %), проголошена як «Герцег-Босна» й пов'язана з Хорватією, а східна, де більшість становлять мусульмани, з Боснією і Герцеговиною. Кожна частина міста має власну

валюту (куна в західній і динар у східній), законодавчу базу відповідно до хорватського чи боснійсько-герцеговинського законодавства, систему політичних партій тощо. Реальний кордон підтримується і на символічному рівні – хорватська державна символіка червоно-білої «шахівниці», імена хорватських героїв у назвах спортивних клубів тощо в західній частині, натомість у східній – символ «Старого мосту» через Неретву, зруйнованого під час війни між хорватами та мусульманами в 1993 році (символ присутній, зокрема, на грошовій купюрі в 100 динарів, у назвах кафе і барів, у назві популярного журналу тощо). Місто, зазнавши значних демографічних змін (дані 1991 р. свідчать про більшість мусульманського населення та найвищий рівень тут міжетнічних шлюбів порівняно з іншими регіонами колишньої Югославії), сьогодні налічує до 50–60 % біженців, а відсоток корінних мешканців впав до 20 % порівняно з довоєнним станом. Аналіз політичної, демографічної та економічної ситуації дозволяє автору статті дійти висновку щодо витоків, або «тла» виникнення локального конфлікту в Мостарі (і загалом військових конфліктів у экс-Югославії), ставлячи під сумнів твердження стосовно націоналізму, основанийого на етнічності, як причини основного концепту ворожнечі [10, с. 57], визначивши натомість основними категоріями концепту такі чинники, як преференція, примус та уявлення [10, с. 59]. Ідентичність міського населення Боснії, яке традиційно ставилося до селян як до селюків (*seljaci*, серб.), є не стільки етнічним (міста з переважно мусульманським населенням, села з хорватським), скільки соціально-історичним та культурно-конфесійним явищем, а також пов'язаних із ним уявлень та міфологем, що надають кожній зі сторін «хороші» або «погані» риси. Водночас сьогодні можна спостерігати, попри значно обмежені контакти населення, поодинокі випадки відчуття та демонстрації символічної єдності, коли, наприклад, молоді дівчата в західній – хорватській – частині міста говорять, що їхня мова є «мостарською», а не хорватською, і це дає надію на повернення до порозуміння. Отже, мова як «самодостатня субстанція» і культурний продукт тривалого міжетнічного співжиття на пограниччі / суміжжі виявляє «дуже характерне явище», коли в умовах конфлік-

тів продовжують функціонувати етнокультурні контакти і взаємовпливи [2, с. 35].

Одна з етнологічних праць, присвячених питанню символічних та політичних кордонів у Європі, починається тезою: «Питання, чи зможуть європейські народи жити разом, вирішується, де саме вони змушені будуть жити разом: у межах нашого континенту» [11, с. 32–33]. Ці слова, сказані на початку 1950-х років ХХ ст., коли відчутним був болісний досвід Другої світової війни, сьогодні мають особливе значення, зважаючи на процеси європейської інтеграції та об'єднану Європу «без кордонів», а водночас установа нових кордонів на колишніх периферійних територіях Східної Європи. Відносини центр – периферія, зауважує Бйорн Томассен з Інституту антропології в Копенгагені, займають особливе місце в європейських студіях, де Європа одночасно є місцем існування різних культур та ідеєю, або концептом, аналізу. При цьому дослідження європейської ідентичності (або множинних ідентичностей), єдності (або різноманіття), зосереджується, як правило, на порубіжних територіях, таких, зокрема, як Тіроль, Ельзас, Македонія, країна басків тощо, населення яких насамперед відчуває зміни в європейській та державній політиці. Метафора «малої Європи», кордони якої впродовж останніх 200 років зазнавали значних змін, сьогодні може бути метафорою кожної з таких територій у межах об'єднаної Європи [15, с. 38].

Якщо політична доцільність «border studies» є загальноновизнаною, то для етнологічних досліджень теоретичний аналіз «кордону» є не менш актуальним, зокрема, коли йдеться про етнічну ідентичність. При цьому зауважується, що саме в периферійних зонах і на порубіжжі, де більшою мірою артикулюються відмінності, виявляється подвійний рух національних ідеологій, тих чи інших тенденцій державної політики, у якому місцеве населення має активну роль, як із центру до периферії, так на протигагу централізованої політиці, у зворотному напрямку (зокрема, на території французько-іспанської смуги в Каталонії). Висловлюючи цю думку, Б. Томассен, підкреслює, що саме тут – на околицях, увиразнюється образ «іншого», виявляються й набувають різних форм етнічна та національна ідентичність, а державна й національна

ідеологія стикається з місцевим прагненням культурної та / або політичної самоідентифікації. За приклад наводиться каталонсько-мовна спільнота, розділена державним кордоном між Францією та Іспанією з 1659 року, а також регіональним поділом у межах самої Іспанії [15, с. 39]. У Франції, де каталонська ідентичність лише останнім часом набула політичного характеру, раніше її пов'язували з бідністю, неписьменністю, селом і використовували здебільшого як культурно-фольклорне явище. Натомість на південь від кордону каталонська культурна ідентичність століттями знаходила політичне вираження, а сьогодні демонструє зростання прагнень до адміністративної автономії.

Висновки європейських авторів наводять підтвердження в працях українських науковців, які визначають пограниччя як «сферу зіткнень різних культур, різних відцентрових тяжінь, їх периферії, національного дуалізму й етнічної самоідентифікації, посиленої асиміляції і загострення почуттів збереження й захисту етнічної самобутності, національної ідентичності та активізації на цій основі певних протидійних акцій» [2, с. 35].

Ще одним аспектом, що його мусить враховувати сучасний науковий дискурс, зокрема й той, який стосується проблеми «кордону», є наголос на індивідуальному вимірі етнологічного аналізу, коли етнічна ідентичність розглядається не через політико-економічну призму, а як усвідомлений вибір особи, що його вона робить між двома й більше етнічними та / або національними ідентичностями, беручи до уваги, що саме в пограничних зонах виразніше визначаються як «послаблення етнічного самовизначення», так і «посилення опозиції свій / чужий» [2, с. 35]. У регіонах порубіжжя співвідношення етнічне – національне особливо відчутно впливає на щоденний досвід спільноти; нерідкими стають приклади, коли мешканці одного села або навіть члени однієї родини мають різну національну належність. У таких випадках науковці пропонують робити наголос на локальній єдності громади, відмовляючись від категорії національної належності, яка присутня на державному ідеологічному рівні. Оскільки практично неможливо залишатися «поза національністю», варто враховувати, що це не завжди відповідає самоусвідомленню

людини. На користь цієї тези Б. Томассен наводить приклад Шлезвіг-Гольштейну – регіону на кордоні Німеччини і Данії, населення якого після Другої світової війни було змушене голосувати, обираючи, бути їм німцями чи датчанами; водночас ніхто тоді не цікавився, чи хотіли люди, аби їх залишили в межах локального утворення. Наводячи цей приклад, науковець упевнений, що набагато частіше такий примус робиться приховано [15, с. 40].

Красномовною є назва статті («Чи може жінка народити грека і македонця? Конструювання національної ідентичності серед іммігрантів до Австралії з Північної Греції») австралійського антрополога Л. М. Данфорта [8], у якій розглядається ідентичність переселенців із Північної Греції. Ідеться про двох братів, які, виховані в однакових умовах, мають різний життєвий досвід і переконання, відтак висловлюють діаметрально протилежні погляди стосовно своєї національної ідентичності. Таким чином, зауважує автор, відповідаючи на питання, чому люди, маючи кілька варіантів, обирають ту, а не іншу етнічну ідентичність, наголошуючи, що рішення залежить як від індивідуального, так і відновлюваного через пам'ять поколінь колективного досвіду спільноти. За іншим прикладом, людина може змінити свою ідентичність упродовж життя, і такі зсуви, зокрема в мові, демонструє французька каталонсько-мовна спільнота, обираючи той чи інший мовний варіант і тим самим відповідну етнічну належність (люди старшого віку, які раніше усвідомлювали себе французами, коли виходять на пенсію, висловлюють каталонську ідентичність).

Навіть якщо такі приклади безпосередньо й не пов'язані з проблемою «кордону», вони наочно свідчать про неможливість абстрагуватися від «глибоких почуттів та сентиментів» при вивченні різноманітних національних утворень та груп, що найяскравіше виявляється саме на пограниччі [15, с. 41].

Співвідношення глобального і локального, або макро- та мікрорівня у «border studies» є одним із принципових положень, що враховує необхідність поєднання міждисциплінарного комплексного аналізу на обох рівнях. При цьому наголошується на важливості збереження набутої останнім часом макроперспективи, водночас застерігається від небезпеки втратити здобутки

традиційної етнографії, якими є інтерв'ю, опитування, життєві та сімейні історії тощо, експедиційні виїзди як у села, так і міста. Вивчення соціальних відносин у різних площинах та аспектах як складової пограничних студій вважається запорукою успішних досліджень із проблем глобальних – локальних взаємин та відносин між центром та периферією.

Актуалізація «локального» та його взаємозв'язків із територією, ідентичністю, культурою пов'язується з новими підходами, які спростовують погляд на культуру як субстанцію з інертними якостями або історично закриту систему, де особа є лише її представником. Це положення Ф. Барта, згідно з яким замість Культури з великої літери сьогодні, в умовах мобільності, ми маємо справу з багатьма «культурними потоками» [7], набуває методологічної ваги і знаходить вираження в концептуальному відображенні глобального культурного «потoku» через різні, часто альтернативні, етно- та соціокультурні «ландшафти», пов'язані з явищами так званої «креолізації» та «детериторіалізації» (deterritorialisation), які найбільш відчутні на Балканах.

В усьому світі і завжди люди прагнули знайти тверду землю під ногами, донести – через територію – «хто ми є» [14]. Але саме стосовно Балкан – регіону, позначеного найбільшою строкатістю етноландшафту та мозаїчністю етнокультурних традицій, навряд чи можуть виникнути сумніви щодо взаємозалежності між територією, культурою та традицією. Поняття балканізації сьогодні стає метафорою детериторіалізації, гібридності, креолізації тощо. З одного боку, в цьому унаочнюються характеристики сучасних (пост)модерних явищ та загальних світових культурних явищ, з іншого – залишаються стабільними і традиційними архаїчні культурні особливості та форми. В умовах європейської транскордонної мобільності, зокрема її балканської моделі, нового значення набувають такі поняття, як «етнічна традиція» та «ідентичність» ери «глокалізації». Постає питання, якими маркерами позначається етнічна культура та якими символами – реальними чи конструйованими – окреслюється автентична традиція.

Відповідь на питання, що означає в умовах Балкан термін «пограниччя» і яку роль має «кордон» у житті етнічної спіль-

ноти, що історично перебувала в межах різних державних утворень, чи впливали вони на процеси етнічної ідентифікації, а також яких змін зазнавала соціально-культурна модель спільноти внаслідок міграційних процесів, до певної міри може дати дослідження болгарської дослідниці Веселки Тончевої, присвячене горанцям – слов'яномовній мусульманській спільноті, що населяє область Гора, яка сьогодні знаходиться в межах трьох держав – Албанії (9 сіл), Косова (19 сіл) Македонії (2 села) [4]. Попри конфесійну належність, локальна фольклорна традиція свідчить про християнське минуле населення та відповідну топонімічну карту регіону. Мешканці традиційно відзначають найважливіше для спільноти свято «Гюрґевден», інші християнські календарні свята. Мовні особливості пов'язують етнорелігійну спільноту горанців з болгарською, сербською та македонською мовами; водночас самі мешканці визначають свою мову як нашенська, що свідчить про стабільність етнокультурних чинників та існування соціальних та культурних зв'язків у різних геополітичних умовах, тим самим відкриваючи перспективи для досліджень динаміки сучасних етнічних процесів.

Василіс Націакос із Греції, досліджуючи сучасні міграції в зоні албансько-грецького кордону, наголошує, що етнографічна реальність виявляється набагато більш гнучкішою за існуючу дихотомію албанське / грецьке як чинник національної ідентичності й нерідко ставить цю категорію під сумнів, зокрема, коли йдеться про інтеграцію албанських мігрантів до грецької спільноти. Заслужують на увагу слушні думки автора, який доводить неправомірність проєкції модерної ідеї нації щодо міграційних процесів у певних регіонах. Скажімо, у грецьких народних піснях із темою вигнання та переселення поняття національної батьківщини не існує, бо створено їх було в донаціональну епоху, і спільнота, яку залишала людина, «вирушаючи у чужі краї», була частиною поліетнічної Османської імперії [3, с. 138].

Як показують дослідження, у регіоні Балкан, де завжди поширене було явище трудової мобільності, локальна культурна традиція зазнавала відчутних змін. Так, перебування на заробітках у період з травня до листопада, як правило, від дня

Св. Георгія і до Св. Димитрія або Св. Архангела Михаїла, спричиняло проведення весіль у зимовий період або ж вони відбувалися лише раз на рік – у визначений традицією день святого покровителя. Відтак в окремих районах сформувався стабільний «емігрантський» ритуальний комплекс, пов'язаний із проводами та зустріччю груп заробітчан, коли, проводжаючи члена родини на заробітки, найстарша жінка з родини висипала по обидва боки від воріт жар із домашнього вогнища, який той мав перескочити – задля «здоров'я та гараздів». Жінки та діти проводжали чоловіків далеко за село – до традицією визначеної межі, яка ставала своєрідним символом «заробітчанського спогаду» та частиною пам'яті спільноти (Плачи мост у с. Желино біля міст Тетово та Кичево, Плачи круша біля с. Лазарполе та Вевчани, Македонія) [5, с. 93]. Локальна традиція, усупереч історичній реальності, формувала свій фольклорний міф, що побутував серед міяків Західної Македонії. За переказом, заробітчанський рух було спричинено не господарською розрухою і діяльністю банд кирджаліїв, а легендарною фігурою місцевого сільського старости Гюрчина Кокале, який, побачивши, що земля не дає належного врожаю, наказав спалити всі борони в селі й змусив чоловіче населення краю займатися торгівлею та вирушати на заробітки [5, с. 84].

Продовжуючи тему актуальності міфотворчості в умовах «глокалізації», можна навести приклад невеличкого міста, що розташоване в провінції Нижня Австрія неподалік від Відня, про який згадує у своїй провокативній статті «Кордони, що зникають, і зростання культури» професор Віденського університету етнолог Конрад Кюстлін [13]. У містечку, відомому своєю традицією виноробства, здавна існували винні погребі, розташовані рядами та сполучувані підземними кімнатами без димарів, де зберігалися преси для вижимки вина. Це зумовило створення місцевого міфу, за яким начебто на цьому місці існувала своєрідна «пастка» для захисту

міста від ворогів, зокрема турків, що, у поєднанні з чоловічим населенням, зайнятим переважно у виноробстві, підтримувало фольклорний наратив, розвинутий місцевими аматорами, і в подальшому сприяло комерційному та туристичному розвитку регіону [13, с. 58].

Численні приклади використання представниками регіональної адміністрації таких (і подібних) випадків, перетворення локальних традицій на «регіональні ікони для формування ідентичності», без урахування, що, наприклад, на іншому березі – у Моравії або Словаччині, взагалі в Угорщині і Австрії, існувала така сама система влаштування та розвитку виноробства, сьогодні можливі, на думку К. Кюстліна, як через некритичне прочитання культурної традиції (коли культурою може вважатися «все, що завгодно», а різноманітні ідеї легко знаходять відгук у суспільстві, об'єднуючи ті чи інші віртуальні «поліетнічні спільноти», наприклад *le football*), так і в контексті сучасних стратегій щодо утворення нових регіонів, і не лише з туристичною метою [13, с. 60]. Шукаючи відповіді на причини таких явищ, автор розглядає сучасний регіоналізм як компенсацію в сучасних умовах глобалізації всезростаючої невизначеності та глибоко прихованих соціальних почуттів, коли автентичність стає справою самої особи й пов'язана з тими діями, які вона спрямовує на підтримку своєї ідентичності.

Єдність та різноманіття – безумовні ознаки нашого часу, найбільш відмінні риси сучасної культури, відчутні чинники, що зумовлюють паралельні та синхронні тенденції уніфікації і множинності, мобільності й одночасно пошуку – часто символічного – власної території, які є суперечливими лише на перший погляд, а по суті стають логічним проявом сучасного світу. Значення «кордону» визначається тим, що саме «завдяки певній території ми кажемо, хто ми є», і якщо економічно ми намагаємося зняти кордони, то духовно ми їх усіляко підкреслюємо [15, с. 46].

Джерела та література

1. Англо-український словник / склав М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 1.
2. Кирчів Р. Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013.

3. Нициакос В. От курбета на предмодерната епоха до постмодерния транснационализъм. Теоретични и методологични рефлексии, основани на едно конкретно изследване. *Българска етнология*. 2013. Бр. 2. С. 135–148.
4. Тончева В. Непознатата Гора. София, 2012.
5. Христов П. Трудовата мобилност на Балканите – исторически образци и съвременно развитие. *Миграции на Балканот: билатерални истражувања* / ред. Билјана Ристовска-Јосифовска. Скопје : Институт за национална историја, 2011. С. 73–103.
6. Barth F. (ed). Introduction, in: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969. P. 9–38.
7. Barth F. The Analysis of Culture in Complex Societies. *Ethnos*. 1989. 54 (3–4). P. 120–142. DOI: <https://doi.org/10.1080/00141844.1989.9981389>.
8. Danforth L. M. How Can a Woman Give a Birth to one Greek and one Macedonian? The Construction of National Identity among Immigrants to Australia from Northern Greece [Macedonia: The Politics of Identity and Difference]. London : Pluto Press, 2000.
9. Donnan H. and Wilson T. M. An Anthropology of Frontiers. *Border Approaches. Anthropological Perspectives on Frontiers*. Maryland : University Press of America, 1994. P. 1–14.
10. Gosztonyi K. Mostar: Borders, Boundaries, Interest Groups. *Europæa*. 1996. II–1. P. 49–76.
11. Jensen M. and Ingeog E. En deskriptiv belysning af det tyske mindretal i Nordslesvig 1945–1970. Københavns Universitet, 1974.
12. Kearney M. Borders and Boundaries of State and Self at the End of Empire. *Journal of Historical Sociology*. 1991. Vol. 4. No. 1. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.1991.tb00116.x>.
13. Köstlin K. Vanishing Borders and the Rise of Culture(s). *Ethnologia Europæa*. 2017. 47:1. Special Issue. P. 58–64. DOI: <https://doi.org/10.16995/ee.1226>.
14. Sack R. D. Human Territoriality: Its Theory and History. Cambridge : Cambridge University Press, 1986.
15. Thomassen B. Border Studies in Europe: Symbolic and Political Boundaries, Anthropological Perspectives. *Europæa*. 1996. II–1. P. 37–48.
16. Vereni P. Boundaries, Frontiers, Persons, Individuals: Questioning «Identity» at National Borders. *Europæa*. 1996. II–1. P. 77–90.

References

1. BALLA, Mykola, compiler. *The English-Ukrainian Dictionary*. Kyiv: Education, 1996, vol. 1 [in English, in Ukrainian].
2. KYRCHIV, Roman. *Studies on Ukrainian-Polish Ethnic and Cultural Borderland*. Lviv: Ivan Franko LNU, 2013 [in Ukrainian].
3. NITSIKOS, Vassilis. From Pre-Modern “Gurbet” (Emigration) to Post-Modern Transnationalism. Theoretical and Methodological Reflections Based on a Case Study. In: Petko HRISTOV, compiler. *Bulgarian Ethnology*, 2013 (Yr. XXXIX), no. 2, pp. 135–148 [in Bulgarian].
4. TONCHEVA, Veselka. *The Unknown Gora*. Sofia: Kin, 2012, 320 pp. [in Bulgarian].
5. HRISTOV, Petko. Labour Mobility in the Balkans – Historical Patterns and Modern Development. In: Biljana RISTOVSKA-JOSIFOVSKA, ed. *Migrations in the Balkans: Bilateral Researches*. Skopje: Institute of National History, 2011, pp. 73–103 [in Bulgarian].
6. BARTH, Fredrik. Introduction. In: Fredrik BARTH, ed., *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969, pp. 9–38 [in English].
7. BARTH, Fredrik. The Analysis of Culture in Complex Societies. In: Ulla WAGNER, Ulf HANNERZ, eds., *Ethnos*. London: Routledge, 1989, no. 54, iss. 3–4, pp. 120–142 [in English]. DOI: <https://doi.org/10.1080/00141844.1989.9981389>.
8. DANFORTH, Loring M. *How Can a Woman Give a Birth to one Greek and one Macedonian? The Construction of National Identity among Immigrants to Australia from Northern Greece*. [Publication title – Macedonia: The Politics of Identity and Difference]. Edited by Jane K. COWAN. London: Pluto Press, 2000, 184 pp. [in English].
9. DONNAN, Hastings and Thomas M. WILSON. An Anthropology of Frontiers. In: Hastings DONNAN, Thomas M. WILSON, eds. *Border Approaches. Anthropological Perspectives on Frontiers*. Maryland: University Press of America, 1994, pp. 1–14 [in English].

10. GOSZTONYI, Kristóf. Mostar: Borders, Boundaries, Interest Groups. In: *Europæa*. Journal des Européanistes. Journal of the Europeanists, 1996, vol. II, iss. 1, pp. 49–76 [in English].
11. JENSEN Møller, Inge and JENSEN Møller, Erik. *A Descriptive Elucidation of the German Minority in North Schleswig in 1945–1970*. University of Copenhagen, 1974 [in Danish].
12. KEARNEY, Michael. Borders and Boundaries of State and Self at the End of Empire. In: *Journal of Historical Sociology*, 1991, vol. 4, no. 1 [in English]. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.1991.tb00116.x>.
13. KÖSTLIN, Konrad. Vanishing Borders and the Rise of Culture(s). In: Marie SANDBERG, Monique SCHEER, eds., *Ethnologia Europæa*. *Journal of European Ethnology*, 2017, vol. 47, no. 1 (Special Issue: 50 Years of *Ethnologia Europæa*), pp. 58–64 [in English]. DOI: <https://doi.org/10.16995/ee.1226>.
14. SACK, Robert D. *Human Territoriality: Its Theory and History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986 [in English].
15. THOMASSEN, Bjørn. Border Studies in Europe: Symbolic and Political Boundaries, Anthropological Perspectives. In: *Europæa*. Journal des Européanistes. Journal of the Europeanists, 1996, vol. II, iss. 1, pp. 37–48 [in English].
16. VERENI, Piero. Boundaries, Frontiers, Persons, Individuals: Questioning “Identity” at National Borders. In: *Europæa*. Journal des Européanistes. Journal of the Europeanists, 1996, vol. II, iss. 1, pp. 77–90 [in English].

Надійшла / Received 05.10.2021

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 03.11.2021